

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЛАЗЬКО ГЮЛЬНАЗ ЗАУРІВНА

УДК 347.965.43

ПРАВОВА ПРИРОДА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА
У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ ДИСЕРТАЦІЇ
на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2006

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, професор
ГОПАНЧУК Василь Степанович,
Національна академія внутрішніх справ

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ФУРСА Світлана Ярославівна,
Інститут міжнародних відносин Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

кандидат юридичних наук, доцент
ЗАХАРОВА Олена Семенівна,
Академія адвокатури України,
проректор з наукової роботи

Провідна установа: Інститут приватного права і підприємництва Академії
правових наук України

Захист відбудеться *"30" травня 2006 р.* о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д
26.001.10 в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса
Шевченка за адресою: 04119, м. Київ, вул. Мельникова, 36/1.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського національного університету імені
Тараса Шевченка за адресою: 02017, м. Київ, вул. Володимирська, 58, к.10.

Автореферат розіслано *"27" квітня 2006 р.*

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради М.М. Гнатовський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Проведення в Україні системних та ефективних правових реформ зумовлює необхідність поглибленого дослідження проблем удосконалення механізмів реалізації та захисту цивільних прав та інтересів особи у цивільному процесі, та, у зв'язку з цим, переосмислення деяких підходів до правової природи процесуального представництва.

Зростання ролі представництва у цивільному процесуальному праві зумовлене конституційними гарантіями реалізації прав громадян, а також зобов'язаннями України перед міжнародними та європейськими установами щодо реалізації та захисту прав людини. Проте практика застосування чинного законодавства України дозволяє визначити низку протиріч, колізій, що унеможливають забезпечення ефективного захисту прав громадян, а таким чином, негативно впливають на функціонування приватноправових відносин. У цьому контексті варто відзначити, що поза увагою положень цивільного процесуального законодавства залишилась низка питань щодо забезпечення трактування понятійного апарату цивільного процесуального представництва, підстав його виникнення, класифікації. Недостатнім є врегулювання питань функціонування інституту цивільного процесуального представництва у кримінальному та господарському процесі, визначення ролі органів прокуратури, Уповноваженого Верховною Радою України з прав людини, органів державної влади та місцевого самоврядування. Саме тому важливим завданням держави є формування цивілізованих відносин між державою та громадянином завдяки реалізації прав громадянина на захист. Усе це вимагає створення найбільш оптимальної моделі цивільного судочинства як однієї з головних умов розбудови в Україні громадянського суспільства. Безумовно, позитивним є прийняття у 2005 році нового Цивільного процесуального кодексу України (надалі – ЦПК України), в якому законодавець надав можливість громадянам якомога повніше реалізувати своє право на захист їх прав та законних інтересів, зокрема, й за допомогою цивільного процесуального представництва.

Питання дослідження правових проблем інституту процесуального представництва у цивільному процесі у правовій науці розглядались у наукових працях Л.М. Баранової, Д.В. Бобрової, Т.В. Варфоломєєвої, А.М. Васильєва, Д.П. Ватмана, О.М. Вінник, В.С. Гопанчука, М.А. Гурвича, О.В. Дзери, А.С. Довгерта, Є.Г. Дріжчаної, В.І. Кисіля, К.І. Комісарова, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця, Р.А. Майданика, І.І. Мельникова, О.А. Підпригори, Я.А. Розенберга, З.В. Ромовської, І.В. Спасибо-Фатєєвої, А.Л. Ткачука, М.К. Треушнікова, С.Я. Фурси, О.Є. Харитонова, Н.М. Хуторян, Д.М. Чечота, М.С. Шакарян, Я.М. Шевченко, В.М. Шерстюка, М.Й. Штефана, В.С. Щербини та ін.

Варто зазначити, що на монографічному питанні цивільного процесуального представництва досліджувались у дисертаційних дослідженнях таких науковців, як І.А. Павлуник, Є.С. Северова, А.Р. Погосян, проте комплексного теоретико-правового дослідження природи та значення процесуального представництва в цивільному процесі до цього часу не здійснювалось.

Під час підготовки дисертаційного дослідження поряд з теоретико-правовими працями українських та зарубіжних науковців було проаналізовано близько 200 судових справ, розглянутих впродовж 1995-2005 рр. місцевими (районними) судами міста Києва, Львівської області, Апеляційним судом м. Києва та Верховним Судом України. Їх аналіз дозволив виявити, що у кожній п'ятій із досліджуваних справ допускались певні помилки щодо застосування цивільно-процесуальних норм, які регулюють відносини стосовно процесуального представництва. Такі помилки зумовлені недостатньою законодавчою регламентацією цих питань та виступають закономірним наслідком відсутності системних підходів до розуміння правової природи цивільного процесуального представництва, а, звідси й прогалинами у національному цивільному процесуальному законодавстві і праві.

Зважаючи на те, що дослідники не мають єдиних підходів до розуміння історико-правових підвалин поняття, формування та становлення цивільного процесуального представництва, його класифікації, підстав виникнення та способів реалізації, питання щодо правової природи процесуального представництва залишаються найбільш дискусійними у науці цивільного процесуального права. Таким чином, дослідження правової природи інституту цивільного

процесуального представництва у цивільному процесі України сприятиме удосконаленню правового статусу учасників правовідносин, процесуального становища представника, визначенню специфіки існуючих правовідносин, удосконаленню способів реалізації процесуального представництва під час здійснення судочинства у цивільному, господарському та кримінальному процесах.

Все це зумовило актуальність та важливість обраної дисертанткою теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана відповідно до основних напрямів наукових досліджень, пов'язаних з проблемами інституту цивільного процесуального представництва, затверджених Академією правових наук України, а також планів наукових досліджень кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Академії праці та соціальних відносин Федерації професійних спілок України.

Мета і задачі дослідження. Метою даної дисертаційної роботи є проведення комплексного, системного дослідження правової природи процесуального представництва, розробка теоретико-правових засад, подальшого їх розвитку та науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на удосконалення правового регулювання процесуального представництва.

Визначена мета обумовила наступні завдання наукового дослідження:

дослідити історико-правові аспекти виникнення та розвитку процесуального представництва, зокрема, у римському праві, англосаксонській правовій сім'ї та у радянській правовій доктрині; встановити особливості регулювання правовідносин у сфері процесуального представництва; визначити поняття цивільного процесуального представництва; проаналізувати види цивільного процесуального представництва; здійснити порівняльний аналіз способів реалізації цивільного процесуального представництва у господарському та кримінальному процесах та визначити їх характерні риси; визначити шляхи удосконалення інституту цивільного процесуального представництва; сформулювати пропозиції по удосконаленню цивільного процесуального законодавства у частині, що стосується регулювання відносин щодо здійснення цивільного процесуального представництва. *Об'єктом дисертаційного дослідження* є правовідносини між процесуальним представником та іншими учасниками цивільних процесуальних правовідносин, що виникають у зв'язку із захистом цивільних прав та охоронюваних законом інтересів.

Предметом дисертаційного дослідження виступає система правових норм, що регулює цивільне процесуальне представництво; особлива увага приділена теоретико-правовому аналізу інституту цивільного процесуального представництва та вирішенню колізій, що виникають під час тлумачення та реалізації прав громадян на захист у цивільному, господарському та кримінальному процесі.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження складають окремі наукові методи пізнання соціально-правових явищ і досягнення науки цивільного процесуального права й чинного законодавства. Зокрема, у роботі використовувалися такі наукові методи: історико-правовий, що дозволив розглянути та проаналізувати аспекти виникнення та поступового розвитку інституту представництва; порівняльно-правовий, який був застосований під час проведення правового аналізу законодавства щодо інституту представництва в цивільному процесі різних країн; формально-юридичний, за допомогою якого був проведений аналіз співвідношення норм як матеріального, так і процесуального права, а також були досліджені наукові джерела, що містять суб'єктивні погляди на подальший розвиток та вдосконалення інституту представництва; статистичний, що застосовувався під час узагальнення матеріалів опублікованої судової практики та статистичних даних та ін.

Наукова новизна полягає у розробці і формулюванні в дисертаційній роботі положень, які виносяться на захист:

Доведено історичну обумовленість правової природи процесуального представництва у цивільному процесі, з огляду на те, що воно невіддільне від розвитку ринкових, торгово-економічних відносин, принципів та засад правової доктрини, що була вироблена у процесі розвитку римського права, західноєвропейських шкіл права та радянської правової науки.

Вперше застосовано підхід, за яким цивільне процесуальне представництво розглядається у двох правових аспектах: як інститут цивільного процесуального права і як правова категорія даної галузі права. Зокрема, цивільне процесуальне представництво як правова категорія, являє собою систему процесуальних дій, що вчиняються представником від імені особи або іншого учасника суспільних відносин шляхом участі у судовому процесі і забезпеченням реалізації та захисту їх законних прав та інтересів з метою винесення судом об'єктивного, неупередженого та правомірного рішення. Інститутом цивільного процесуального права слід вважати відокремлену групу юридичних норм вказаної галузі права, об'єднаних за специфічними властивостями цивільних процесуальних правовідносин, що виникають під час проходження окремих стадій цивільного судочинства. Обґрунтовано необхідність гарантування оптимального співвідношення імперативних та диспозитивних засад виникнення цивільного процесуального представництва як такого, що найбільш повно відповідатиме формуванню в Україні соціальної та правової держави, соціально орієнтованої ринкової економіки.

На основі порівняльного та науково-теоретичного аналізу норм процесуального законодавства, норм та принципів права держав-членів ЄС, доведено, що цивільне процесуальне представництво є однією із найбільш ефективних моделей реалізації особою права на правову допомогу та судовий захист.

Виходячи із змісту та положень підходів до розуміння цивільного процесуального представництва, тенденцій його розвитку наведено та обґрунтовано найбільш прийнятні критерії класифікації процесуального представництва, а саме: специфічні підстави виникнення цивільного процесуального представництва; цивільно-процесуальний статус осіб – ініціаторів цивільного процесуального представництва; цивільно-процесуальний статус процесуальних представників; способи виникнення цивільного процесуального представництва.

Конкретизовано перелік підстав виникнення цивільного процесуального представництва з точки зору найбільш оптимального врахування інтересів учасників процесуальних відносин, а саме: наявність матеріальної та процесуальної норми права; довіритель (особа, права та охоронювані законом інтереси якої представляють) повинен мати статус суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин; наявність юридичного факту.

Наведено додаткові аргументи щодо необхідності запровадження чіткої законодавчої процедури здійснення органами прокуратури повноважень за процесуальним представництвом інвалідів та деяких інших соціально незахищених категорій громадян у судах, виключно, за наявності фактів порушення цивільних, трудових, сімейних, екологічних та інших прав та свобод особи.

Конкретизовано особливості здійснення цивільного процесуального представництва Уповноваженим Верховної Ради з прав людини через механізми розмежування адекватних повноважень з органами прокуратури, представництв у регіонах та безкоштовного надання правової допомоги інвалідам та іншим соціально незахищеним категоріям громадян.

Обґрунтовано тезу про необхідність посилення ролі органів державної влади та місцевого самоврядування у здійсненні цивільного процесуального представництва.

На основі порівняльного аналізу способів реалізації цивільного процесуального представництва наведено додаткові аргументи щодо комплексності та міжгалузевості інституту цивільного процесуального представництва.

Обґрунтовано необхідність підвищення ролі цивільних процесуальних представників у кримінальному та господарському процесах як необхідну умову захисту цивільних прав особи. Теоретичне та практичне значення отриманих результатів. Теоретичне значення проведеного дисертаційного дослідження полягає у розробці нових підходів до вирішення актуальних проблем участі процесуального представника у цивільному, господарському та кримінальному процесі, що сприятиме розвитку науки цивільного процесу, а також визначається можливістю використання його напрацювань для викладення цивільного процесуального права.

Теоретичні положення, обґрунтовані автором в дисертаційному дослідженні, були використані дисертанткою у навчальному процесі при проведенні лекційних та практичних занять із дисципліни “Цивільне процесуальне право”.

Пропозиції, наведені в роботі, можуть бути використані під час внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України з метою вдосконалення законодавчого механізму реалізації процесуального представництва. На основі результатів дисертаційного дослідження зроблено такі пропозиції:

необхідно надати легальне визначення цивільного процесуального представництва, доповнивши відповідною нормою ст. 38 ЦПК України;
доцільно посилити юридичну відповідальність процесуальних представників за неналежне здійснення покладених на них повноважень;
доцільно забезпечити чіткий правовий механізм здійснення цивільного процесуального представництва органами прокуратури, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, у тому числі через регіональні представництва та органів місцевого самоврядування. При цьому варто було б запровадити механізми публічного звітування органів прокуратури та Уповноваженого Верховної Ради з прав людини щодо виконання ними цих функцій, юридичну відповідальність за невмотивовану відмову особі виступити у цивільному процесі у якості процесуального представника.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати наукової роботи були обговорені на засіданнях кафедри цивільно-правових дисциплін Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України, а також доповідалися на міжнародних науково-практичних конференціях: “Україна шляхами віків” (17 травня 2002р.) присвячена 175-річчю від дня народження Г.Андрузького; “Розвиток і зміцнення громадянського суспільства, забезпечення основних прав людини і громадських свобод” (13-14 квітня 2004р.); “Юридичні читання молодих вчених” (23 квітня 2004р.); “Другі юридичні читання” (18 травня 2005р.). Структура роботи та обсяг дисертації визначається предметом, метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел (181 найменування). Загальний обсяг дисертації складає 191 сторінку друкованого тексту, у тому числі список використаних джерел – 14 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У Вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, розкривається об’єкт, предмет, мета та завдання дослідження, визначаються наукова новизна, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, наводяться відомості про апробацію, структуру та обсяг роботи. Перший розділ “Історично-правовий розвиток інституту цивільного процесуального представництва” складається з чотирьох підрозділів і присвячений аналізу основних історико-правових етапів становлення та розвитку процесуального представництва у цивільному процесі.

У підрозділі 1.1. “Виникнення процесуального представництва у римському праві” досліджуються обставини та особливості виникнення процесуального представництва у римському праві, зокрема, зазначається, що воно стало закономірним результатом розвитку економічних зв’язків та виникнення необхідності впровадження правових механізмів реалізації та захисту цивільних прав та інтересів громадян.

Вказується, що особливе місце у римській системі захисту прав громадян займали відносини між особою, інтереси якої представляють, та представником – юристом, діяльність якого здебільшого мала практичний характер, а саме: редагування формальних правових актів, керування веденням судових справ, надання правових порад тощо. Такі правовідносини базувались на засадах непрямого представництва, сутність якого зводилась до того, що представник діяв від свого імені, тим самим не створюючи для довірителя жодних прав і обов’язків. Зроблено висновок, що у період панування римського права були створені економічні та правові умови для зародження інституту цивільного процесуального представництва та закладені підвалини для його подальшого розвитку. У підрозділі 1.2. “Вплив англосаксонської системи права на формування процесуального представництва” досліджуються особливості розвитку інституту процесуального представництва у англосаксонській системі права, які полягають у розмежуванні повноважень професійних

представників між соліситорами (представницькі повноваження яких визначалися договором) та баристерами (які при представництві інтересів інших осіб у судовому процесі реалізовували незалежні (власні) повноваження). Варто зазначити, що все це призвело до формування власної специфічної системи захисту прав осіб в Англії, за якої представники та соліситори здійснювали досудове представництво, а баристери – представництво у суді. Вказується, що на відміну від римського цивільного права посилюється значення представників сторін, які виступають активними учасниками цивільного процесу; закріплюється, як обов'язковий, принцип змагальності ще до формального порушення справи у суді.

Особлива увага при регулюванні відносин цивільного процесуального представництва приділяється професійності процесуальних представників, тобто формуються вимоги до професійного представництва. Робиться висновок, що розвиток теорії цивільного процесуального представництва, закладений у римській добі, знайшов своє продовження в англосаксонському праві, незважаючи на те, що загальне право Англії не мало стабільності та систематичності, що характерно для континентальної системи права.

У підрозділі 1.3. “Основні етапи становлення інституту процесуального представництва у радянській правовій доктрині” автором пропонується виділити три основні етапи розвитку інституту цивільного процесуального представництва: перший етап – 1924-1929 рр., що характеризується посиленням ролі держави у здійсненні цивільного судочинства, звуженням сфери застосування договірної представництва, посиленням ролі держави у забезпеченні представництва громадян в судах; другий етап – 1929-1963 рр., характеризується теоретико-правовим опрацюванням та законодавчим закріпленням інституту представництва в суді, а також удосконаленням судочинства в цивільних справах та забезпеченням якості роботи судових органів при збереженні значного впливу держави у цивільному судочинстві; третій етап – 1963-2005 рр., що характеризується прийняттям у 1963 році нового Цивільного процесуального кодексу УРСР, який розширив межі участі цивільного процесуального представника у цивільному процесі; чітко визначив його статус та повноваження; надав гарантії реалізації його прав. Історіографія радянської доби дала підстави автору стверджувати, що вперше в історії у радянському судочинстві представник був визнаний самостійним суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин за обставин, що його зацікавленість в результатах справи не має самостійного характеру і є похідною від інтересів осіб, яких він представляє. Враховуючи особливості адміністративно-командної системи управління та ознак тоталітарного режиму, які мало радянське суспільство, вказується на те, що в окремих випадках представник мав не особистий, а службовий, державний чи суспільний інтерес у справі. Крім того, радянська модель цивільного судочинства визначила серед основних завдань представника сприяння всебічному, повному та об'єктивному розгляду справи. Таким чином, робиться висновок, що цивільне процесуальне представництво радянської доби – це інститут цивільного процесуального права, норми якого регулюють однорідні суспільні відносини між судом та процесуальним представником, який виступає від імені та для захисту прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб, держави. Окреме місце в радянській цивілістичній доктрині приділялося питанню класифікації цивільного процесуального представництва, критеріям, ознакам та сутності класифікації. Автором обґрунтовується позиція та робиться висновок про те, що найбільш прийнятною є класифікація цивільного процесуального представництва на законне та договірне.

У підрозділі 1.4. “Особливості правового регулювання процесуального представництва на сучасному етапі” досліджуються нормативно-правові засади функціонування інституту цивільного процесуального представництва на сучасному етапі, надається класифікація основних джерел, а також механізми їх реалізації.

У дисертаційному дослідженні надана авторська класифікація нормативно-правових актів, що визначають зміст інституту цивільного процесуального представництва. Робиться висновок, про те, що основою функціонування інституту цивільного процесуального представництва є Конституція України (ст. 55, 124), яка гарантує кожному право на судовий захист їх прав та охоронюваних законом інтересів, а також незалежність суду. Невід'ємну складову законодавчого регулювання процесуального представництва в суді складають і норми міжнародних договорів.

В умовах новації цивільного процесуального законодавства України автором вперше здійснено комплексне порівняльне дослідження законодавчого регулювання цивільного процесуального представництва в ЦПК України (ред. 1963 р.) з положеннями нового ЦПК України (2005 р.). Автором робиться висновок про те, що положення нового ЦПК України найбільш точно відповідають вимогам сьогодення. Зокрема, значно розширено коло осіб, які мають право здійснювати представницькі функції; особлива увага приділена професійному представництву прав осіб через адвоката; вперше визначені обмеження щодо можливості реалізації представницької функції; закон встановлює специфічні вимоги до документів, що посвідчують повноваження представників; передбачається призначення або заміна законного представника судом та ін. Проте визначається, що законодавче регулювання процесуального представництва у цивільному процесі не позбавлене окремих вад: відсутнє нормативне визначення представництва; не врегульовано порядок обмеження повноважень представника на вчинення певних процесуальних дій; не врегульовано на достатньому рівні порядок участі та здійснення представницьких функцій органами державної влади та місцевого самоврядування, органами прокуратури та Уповноваженим Верховною Радою України з прав людини.

Крім того, автором здійснено аналіз положень інших нормативно-правових актів, норми яких спрямовані на реалізацію представництва в цивільному, кримінальному та господарському процесі, визначені проблеми реалізації представницьких функцій та шляхи вдосконалення чинного законодавства з метою забезпечення ефективного та надійного механізму реалізації та захисту прав фізичних та юридичних осіб, держави.

У другому розділі “Особливості інституту цивільного процесуального представництва на сучасному етапі” здійснено комплексний аналіз підстав виникнення цивільного процесуального представництва, сформульовано поняття цивільного процесуального представництва, визначені критерії та підстави класифікації, а також особливості реалізації цивільного процесуального представництва у кримінальному та господарському процесі.

У підрозділі 2.1. “Поняття цивільного процесуального представництва” здійснений комплексний аналіз поняття та принципів цивільного процесуального представництва.

Підкреслюється, що поняття цивільного процесуального представництва у цивільному процесуальному законодавстві не визначено. Проте, виходячи із аналізу положень сучасної доктрини цивільно-процесуального права, положень законодавства та судової практики автором пропонується визначити цивільне процесуальне представництво як категорію та як самостійний правовий інститут цивільного процесуального права.

Як інститут цивільного процесуального права, цивільне процесуальне представництво виступає сукупністю процесуальних правових норм, що регулюють окремі сторони однорідних відносин між представником і судом, який виступає від імені та для захисту прав та законних інтересів довірителя з метою отримання для останнього позитивного рішення суду, а також для здійснення правової допомоги та попередження порушення процесуальних прав та охоронюваних законом інтересів останнього, і з метою сприяння судові у здійсненні правосуддя у цивільних справах.

Наголошується, що інститут процесуального представництва для певної категорії осіб виступає єдиною реальною можливістю забезпечити захист своїх прав та законних інтересів у суді.

Як самостійна правова категорія, цивільне процесуальне представництво – це система процесуальних дій, що вчиняються представником з огляду на закон або договір від імені особи або іншого учасника суспільних відносин, шляхом участі у судовому процесі і забезпеченням реалізації та захисту їх цивільних прав та законних інтересів з метою винесення судом об’єктивного, неупередженого та правомірного рішення. Зазначається, що своєрідною ознакою цивільного процесуального представництва виступає його мета, що передбачає отримання позитивного правового результату для особи, в інтересах якої діє процесуальний представник.

Дисертанткою пропонується процесуального представника вважати самостійним учасником цивільних процесуальних правовідносин, враховуючи наявність у останнього власної зацікавленості у результаті процесу, а також з урахуванням його завдань та мета у цивільному процесі. Робиться висновок, що цивільне процесуальне представництво є складним, системним,

багатогранним правовим явищем та правовою категорією сучасного цивільного процесуального права.

У підрозділі 2.2. “Класифікація цивільного процесуального представництва” на підставі аналізу поняття цивільного процесуального представництва та способів його реалізації, визначаються підстави та критерії класифікації цивільного процесуального представництва.

Зазначається, що сутність цивільного процесуального представництва найбільш яскраво проявляється при поділі його на окремі види відповідно до правової природи та сутності цього складного правового явища. Підкреслюється, що класифікація норм, що визначають зміст інституту цивільного процесуального представництва, закладає належні засади для систематизації та інкорпорації зазначених норм з метою підвищення ефективності їх застосування. До основних критеріїв класифікації дисертантка пропонує віднести: специфічні підстави виникнення цивільного процесуального представництва; цивільний процесуальний статус осіб – ініціаторів цивільного процесуального представництва; особливості правового статусу процесуального представника; способи виникнення цивільного процесуального представництва. З урахуванням визначених критеріїв, дисертанткою пропонується визначити види цивільного процесуального представництва. Відповідно до специфічних підстав виникнення: офіційне (законне), тобто те, що ґрунтується на актах цивільного процесуального законодавства; договірне, тобто те, що ґрунтується на цивільно-правовій угоді між довірительом та процесуальним представником. У залежності від процесуального статусу учасників – ініціаторів цивільного процесуального представництва: представництво сторін; представництво третіх осіб. Виходячи з особливостей правового статусу представника – представництво адвокатами; представництво співучасниками; представництво батьками, піклувальниками, опікунами; представництво працівниками підприємств, установ, організацій; представництво органами прокуратури, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, органів державної влади та місцевого самоврядування та іншими особами, які допущені судом в якості процесуального представника.

Автором вперше пропонується на законодавчому рівні визначити особливості процесуального статусу органів прокуратури, органів державної влади та місцевого самоврядування, Уповноваженого Верховною Радою України з прав людини в якості процесуального представника у цивільному судочинстві.

У підрозділі 2.3. “Підстави виникнення цивільного процесуального представництва” визначені підстави виникнення цивільного процесуального представництва. Дисертанткою зазначається, що основними передумовами виникнення цивільного процесуального представництва в сучасних умовах виступають:

Наявність матеріальної та процесуальної норми права. Сукупність матеріальних та процесуальних норм права створюють базу для правового регулювання відносин, що виникають під час здійснення процесуального представництва. Саме тісний зв’язок між правовими нормами інституту цивільного процесуального представництва та інституту складу суду, а також інших спеціальних інститутів утворюють єдиний регулятор правовідносин, одним з учасників яких виступає цивільний процесуальний представник.

Довіритель повинен мати статус суб’єкта цивільних процесуальних правовідносин, що надає можливість здійснювати процесуальним представником його суб’єктивні права та обов’язки.

Юридичний факт, з яким норма пов’язує виникнення, зміну чи припинення правових наслідків. Це такі юридичні факти, з настанням яких виникає цивільний процес і відповідно до них одна особа виступає представником іншої особи.

Дисертанткою пропонується на законодавчому рівні визначити підстави та умови виникнення цивільного процесуального представництва.

У підрозділі 2.4. “Порівняльний аналіз способів реалізації цивільного процесуального представництва” досліджуються способи реалізації цивільного процесуального представництва у кримінальному та господарському процесі.

Здійснене дисертанткою дослідження правової природи процесуального представництва дає підстави вказати, що воно є невід’ємною складовою ефективного функціонування не лише цивільного, а й кримінального та господарського процесів, що підпорядковується меті забезпечення

правових механізмів захисту цивільних прав особи. Реалізація цивільного процесуального представництва особи у кримінальному та господарському процесі є однією із необхідних умов забезпечення ефективних процесуально-правових механізмів захисту цивільних прав та законних інтересів особи.

Автором визначається, що цивільне процесуальне представництво у кримінальному процесі характеризується наступними особливостями. По-перше, здійсненням правового регулювання цивільного процесуального представництва у кримінальному процесі нормами кримінального та цивільного процесуального законодавства. По-друге, специфічним суб'єктним складом цивільних процесуальних правовідносин у кримінальному процесі, оскільки цивільний процесуальний представник у межах кримінального процесу здійснює представництво цивільного позивача або відповідача, які є учасниками кримінального процесу. По-третє, змістом повноважень цивільного процесуального представника у кримінальному процесі, що є похідним від обсягу цивільної процесуальної правосуб'єктності учасника кримінального процесу, права та законні інтереси якого він представляє. По-четверте, спеціально визначеною законом процедурою надання цивільному процесуальному представнику у кримінальному процесі права на представництво інтересів учасника кримінального процесу (договір, доручення). По-п'яте, як правило, договірним регулюванням відносин між цивільним процесуальним представником у кримінальному процесі та учасником кримінального процесу, права та законні інтереси якого він представляє. По-шосте, метою цивільного процесуального представництва у кримінальному процесі, що полягає у здійсненні кваліфікованої та ефективної реалізації цивільних прав учасника кримінального процесу, інтереси якого він представляє. По-сьоме, адекватністю дій цивільного процесуального представника, цивільним інтересам учасника кримінального процесу, права та законні інтереси якого він представляє. По-восьме, задоволенням майнових інтересів учасника кримінального процесу, представництво прав та законних інтересів якого здійснює цивільний процесуальний представник. По-дев'яте, меншим обсягом процесуальних прав цивільного процесуального представника у кримінальному процесі, порівняно з процесуальними правами адвоката. По-десяте, відсутністю чітких законодавчо визначених кваліфікаційних вимог до осіб, які виступають цивільними процесуальними представниками у кримінальному процесі.

Автор зазначає, що цивільне процесуальне представництво у господарському процесі характеризується наступними особливостями. По-перше, цивільне процесуальне представництво здійснюється від імені учасників господарського процесу. По-друге, за своїм змістом повноваження цивільного процесуального представника визначаються обсягом процесуальної правосуб'єктності учасника господарського процесу, якого він представляє і є похідним від останнього, що визначається відповідно до договору або закону. По-третє, цивільне процесуальне представництво спрямоване на забезпечення ефективної та кваліфікованої реалізації та захисту господарських прав та інтересів господарюючих суб'єктів. По-четверте, субсидіарний підхід до застосування процесуального представництва у господарському процесі норм цивільного процесуального законодавства. По-п'яте, адекватність дій цивільного процесуального представника до інтересів учасників господарського процесу, права якого він представляє. По-шосте, відсутністю чітких вимог до рівня правової кваліфікації цивільного процесуального представника у господарському процесі. По-сьоме, як правило договірним характером відносин між учасником господарського процесу та його цивільним процесуальним представником.

На думку дисертантки, особливості участі цивільного процесуального представника у кримінальному та господарському процесах вимагають уточнення з точки зору правової регламентації, і можуть бути предметом окремих досліджень.

У висновках викладено основні теоретичні підсумкові положення та практичні пропозиції, що розглянуті у дисертаційному дослідженні.

1. З історико-правової точки зору, формування інституту процесуального представництва є закономірним результатом розвитку товарно-грошових відносин, необхідності впровадження правових механізмів реалізації та захисту цивільних прав та інтересів. Інститут процесуального представництва у своєму становленні пройшов наступні етапи: етап зародження, етап становлення, етап розвитку.

2. Система нормативно-правового регулювання цивільного процесуального представництва - це система правових норм, засад та принципів, які забезпечують монолітність інституту цивільного процесуального представництва, що проявляється через функціонування відповідних правових джерел. Поряд з Конституцією України та міжнародними актами, центральне місце з точки зору належного функціонування інституту цивільного процесуального представництва мають норми Цивільного процесуального кодексу України.

3. У дисертаційному дослідженні цивільне процесуальне представництво розглядається у двох правових аспектах: як інститут цивільного процесуального права і як правова категорія даної галузі права. Зокрема, цивільне процесуальне представництво як правова категорія являє собою систему процесуальних дій, що вчиняються представником від імені особи або іншого учасника суспільних відносин, шляхом участі у судовому процесі і забезпеченням реалізації та захисту їх законних прав та інтересів з метою винесення судом об'єктивного, неупередженого та правомірного рішення. Інститутом цивільного процесуального права слід вважати відокремлену групу юридичних норм вказаної галузі права, об'єднаних за специфічними властивостями цивільних процесуальних правовідносин, що виникають під час проходження окремих стадій цивільного судочинства.

4. Підставами виникнення цивільного процесуального представництва є система суб'єктів, норм права та юридичних фактів, з якими законодавець пов'язує можливість участі представника у цивільному процесі. До основних підстав виникнення цивільного процесуального представництва можна віднести: наявність матеріальної та процесуальної норми права, існування яких дає можливість брати участь представнику у цивільному процесі; наявність представника та довірителя, які мають повноваження, по-перше, доручати ведення справ довірителю у суді, а також провадити інші процесуальні дії; по-друге, професійне та кваліфіковане здійснення представництва; наявність юридичних фактів, з яким норма пов'язує виникнення, зміну чи припинення правових наслідків.

5. Основними критеріями класифікації цивільного процесуального представництва можна виділити наступні:

- специфічні підстави виникнення цивільного процесуального представництва;
- цивільно-процесуальний статус осіб – ініціаторів цивільного процесуального представництва;
- цивільно-процесуальний статус процесуальних представників;
- способи виникнення цивільного процесуального представництва.

6. У дисертації обґрунтовується, що оптимальними моделями цивільного процесуального представництва є законне та договірне, які найбільш повно відповідають сучасним тенденціям побудови в Україні демократичної, соціальної та правової держави, а також визнання принципу верховенства права та прав і свобод особи як фундаментальних принципів функціонування громадянського суспільства.

7. Законне цивільне процесуальне представництво – це самостійний вид цивільного процесуального представництва, який ґрунтується виключно на нормах закону, що визначає умови, підстави та цивільно-процесуальні механізми участі цивільного процесуального представника у забезпеченні та захисті цивільних прав особи. У здійсненні законного цивільного процесуального представництва особлива роль належить спеціально створеним у державі інституціям, основне призначення яких – здійснення процесуального представництва і, у зв'язку з цим, захист прав та інтересів особи. До таких органів можна віднести органи прокуратури, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, органів державної влади та місцевого самоврядування. Пропонується на законодавчому рівні забезпечити чіткий правовий механізм здійснення цивільного процесуального представництва органами прокуратури, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, у тому числі через регіональні представництва, та органів місцевого самоврядування. При цьому варто було запровадити механізми публічного звітування органів прокуратури та Уповноваженого Верховної Ради з прав людини щодо виконання ними цих функцій, юридичну відповідальність за невмотивовану відмову особі виступити у цивільному процесі у якості процесуального представника.

8. Договірне цивільне процесуальне представництво – це самостійний вид цивільного процесуального представництва, що ґрунтується на підставі взаємного волевиявлення щодо обсягу

повноважень, прав, меж дії процесуального представника у цивільному процесі щодо захисту цивільних прав та інтересів особи. У дисертації обґрунтовується необхідність законодавчого окреслення співвідношення законного і договірного процесуального представництва через визначення умов, підстав та механізмів їх здійснення на основі положень ЦПК України.

9. Дослідження правової природи процесуального представництва дає підстави вказати, що воно є невід'ємною складовою ефективного функціонування не лише цивільного, а й кримінального та господарського процесів, що підпорядковуються меті забезпечення правових механізмів захисту прав особи. Здійснення цивільного процесуального представництва особи у кримінальному та господарському процесі є однією із необхідних умов забезпечення ефективних процесуально-правових механізмів захисту цивільних прав та законних інтересів особи.

10. У дисертації вперше аналізуються особливості участі цивільного процесуального представника в кримінальному процесі. Дисертантка визначає, що цивільне процесуальне представництво у кримінальному процесі являє собою систему правових відносин між учасниками кримінального процесу та уповноваженими представниками, які відповідно до закону або договору від їх імені провадять реалізацію та захист закріплених за ними цивільних прав та інтересів.

11. У дисертації визначаються ознаки цивільного процесуального представництва в господарському процесі та вперше надається його визначення, зокрема, цивільне процесуальне представництво у господарському процесі можна визначити як систему правових відносин між учасниками господарського процесу та уповноваженими ними представниками відповідно до договору, за якими уповноважені представники від їх імені провадять реалізацію та захист закріплених за ними господарських прав та інтересів.

12. У дисертації обґрунтовується необхідність посилення інституту процесуального представництва, закріпленого у новому ЦПК України шляхом надання значно ширшого обсягу прав довірителів та представників, посилення юридичної відповідальності представників за неналежне здійснення покладених на нього повноважень, а також систематизації норм щодо умов та підстав законного цивільного процесуального представництва.

13. Основними тенденціями вдосконалення правового регулювання процесуального представництва є поглиблення законодавчої регламентації у цій сфері, систематизація норм щодо законного цивільного представництва у ЦПК України, урахування досвіду та практики країн європейської спільноти у справі ефективного захисту цивільних прав та інтересів особи. Зазначається необхідність внесення змін до ЦПК України та законів України, які регулюють статус органів прокуратури, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, органів державної влади та місцевого самоврядування щодо визначення на імперативній основі принципів, механізмів здійснення ними цивільного процесуального представництва особи.

14. Визначена необхідність посилення процесу адаптації цивільного процесуального законодавства до вимог права держав-членів Європейського Союзу у сфері правового режиму інституту процесуального представництва, а також посилення ролі та значення міжнародного співробітництва та міжнародних договорів у захисті цивільних прав та інтересів громадян України за кордоном.

Основні положення дисертації викладені у наступних працях здобувача:

1. Лазько Г.З. Процесуальні правовідносини учасників у цивільному процесі // Вісник Академії праці і соціальних відносин ФП України. – К., 2002. №2. – С.134-137.
2. Лазько Г.З. Правові питання представництва в цивільному процесі України // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 20. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. – С. 269-272.
3. Лазько Г.З. До питання визначення поняття процесуального представництва у цивільному процесі // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 26. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. – С.375-379.
4. Лазько Г.З. Питання правого регулювання повноважень представника у цивільному процесі // Юридичні читання молодих вчених: Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції 23-24 квітня 2004 р. – К.: НПУ імені М.Д. Драгоманова, 2004. – С. 372-375.

5. Лазько Г.З. Джерела інституту представництва у цивільному процесуальному праві України // Часопис Київського університету права. Випуск 3. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2005. – С. 112-117.

Лазько Г.З. Правова природа представництва в цивільному процесі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2006.

Дисертацію присвячено теоретичному обґрунтуванню понятійного апарату та змісту інституту цивільного процесуального представництва. Досліджено історично-правові етапи виникнення та розвитку інституту цивільного процесуального представництва.

У роботі визначено поняття, зміст та класифікацію процесуального представництва на види, уточнено мету та завдання процесуального представника під час здійснення цивільного судочинства. Окреслено особливості окремих видів процесуального представництва, з урахуванням значного збільшення кола осіб, які можуть виступати як процесуальний представник, а також напрямки розвитку інституту цивільного процесуального представництва, також уточнено підстави виникнення та особливості правового регулювання інституту цивільного процесуального представництва. Визначено місце та значення процесуального представництва у господарському та кримінальному процесах.

Ключові слова: цивільний процес, цивільне процесуальне представництво, законне представництво, договірне представництво, підстави виникнення процесуального представництва, юридичний факт, інститут цивільного процесуального представництва.

Лазько Г.З. Правовая природа представительства в гражданском процессе. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Киев, 2006.

Диссертация посвящена теоретическому обоснованию понятийного аппарата и анализу особенностей правового регулирования гражданского процессуального представительства. Путем анализа исторических моделей института гражданского процессуального представительства определяются перспективы развития данного института на территории Украины в будущем. Значительное место в диссертации отведено исследованию проблем формирования и развития института гражданского процессуального представительства, начиная с анализа основных норм римского права до правового регулирования данного института в период действия советского законодательства. Вводится авторское разделение развития института гражданского процессуального представительства на основные этапы. В диссертации определяется и анализируется особенности каждого из этих этапов.

Исторический и правовой анализ правового регулирования института гражданского процессуального представительства позволили определить основные критерии для классификации процессуального представительства. В диссертации анализируются виды процессуального представительства та сферы его деятельности. Так, значительно увеличивается круг лиц, которые выполняют представительские функции в гражданском процессе.

Проведенный комплексный анализ значения и роли процессуального представительства в хозяйственном и криминальном процессах. В процессе реализации своих функций в гражданском, хозяйственном и криминальном процессах процессуальный представитель реализует цель своей деятельности – защита прав и законных интересов физических, юридических лиц и государства. Ключевые слова: гражданский процесс, гражданское процессуальное представительство, законное представительство, договорное представительство, юридический факт, институт гражданского процессуального представительства.

Lasko, Gyulnas Z. Legal nature of representation in civil procedure. – Manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Sciences (Law) on the speciality 12.00.03 – Civil Law and Civil Procedure; Family Law; International Private Law. – Taras Shevchenko National University of Kyiv. – Kyiv, 2006.

The thesis deals with the theoretical grounds of the main concepts and to the analysis of the peculiarities of legal representation in civil procedure. Historical and legal stages of the origin and development of the civil procedure representation have been investigated.

The study defines the notion, contents and classification of the representation in civil procedure, highlights the aim and tasks of the procedural representation in the course of the civil legal proceedings. The work outlines the peculiarities of particular aspects of procedural representation, taking into account considerable increase in membership of persons able to appear as procedural representatives. It also outlines the tendencies in the development of the institution of representation in civil procedure. The importance of the procedural representation in the commercial and criminal proceedings is also analysed.

Key words: civil proceedings, representation in civil proceedings, legal representation, contractual representation, origin of procedure representation, civil procedural representation.